Szelestei N. László

DSc, egyetemi tanár, Pázmány Péter Katolikus Egyetem,
Bölcsészet- és Társadalomtudományi Kar (PPKE BTK),
az MTA–PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport vezetője

Az *Énekek könyve* és Ányos Pál

Ányos Pál korának tárgyalásakor régebbi irodalomtörténeteink különféle indokkal mellőztek irodalmi termékeket: mert azok nem magyar nyelvűek, alkalmi művek vagy vallásos témájúak. A latin nyelvű irodalom már részben visszakerült a történeti leírásokba. A vallásos irodalom egyházi státusú szerzői a 18. század utolsó harmadától elfogadták az irodalmi folyamat fejlődéselvű leírását, vallásos műveik kirekesztését. Például Kazinczy Ferenc tekintélyének engedve Kis János nem emelt szót költészetének ilyen irányú csonkítása ellen. Ellenpéldaként: Berzsenyi Dániel Kazinczy véleménye ellenére is versei között hagyta a Fohászkodást (vesd össze: Szelestei, 2010).

Mostanában megszaporodtak a befogadástörténeti vizsgálódások. A vallásos irodalom tanulmányozásakor el kell gondolkodnunk azon, hogy egy részük igényes, művészi alkotásként, ún. magas irodalmi termékként jött létre, meghatározott céllal, s máig folyamatosan él a használati szférában, s mint ilyen folyamatosan része az egymást követő korszakok irodalmi tudatának. Magyar nyelvű népénekeink között például sok középkori latin himnusz fordítása/származéka, s az anyanyelvű változatok (néha latin eredetijükkel párhuzamosan, új fordításokban is terjedve) évszázadok óta tömegek szellemi táplálékát jelentették/jelentik. Ide sorolhatjuk az *Énekek könyvé*nek néhány versét is.

A 18. század végén, 19. század elején kísérletek történtek mind a katolikus, mind a protestáns énekeskönyvek átalakítására, énekeiknek kicserélésére, protestánsoknál eredményesebben, katolikusoknál kevesebb sikerrel.[1] Ezen kísérletek között helyezhetjük el az *Énekek könyve* címmel 1785-ben megjelent kötetet is.

A katolikus énekeskönyvek megújítása, megújítási szándéka a reformkatolicizmus részét képezi. Elsősorban olyan főpapok kezdeményezték ezt, akik korábban a római Collegium Germanicum et Hungaricum növendékei voltak.[2] Közéjük tartozott a székesfehérvári egyházmegye első püspöke, Sélyei Nagy Ignác, aki 1754−1758 között tartózkodott Rómában. Hazatérte után az egy évtizeddel korábban szintén Rómában tanult (s 1762-ben veszprémi püspökké kinevezett) Koller Ignác kérésére magyarra fordította Lodovico Antonio Muratori 1747-ben megjelent *Della regolata divozione dei cristiani* című művét (*Lamindus Britaniusnak…*, 1763)[3], ennek a szentmisére vonatkozó fejezeteit besorolta 1789-ben megjelent imakönyvébe is (*A' kereszténynek…*, 1789, 21−15. o., Muratori művének 14−19. fejezete). A mű az 1750-es évek második felében latinul is megjelent a magyarországiak számára (*De recta…*, é. n.). Ezt a latin kiadást Migazzi Kristóf bécsi érsek engedélyezte, ennek ellenére Mária Terézia jezsuita gyóntatója (mivel a császárnő egyik lányának is kezébe került a mű) a kötet terjeszthetőségéről Rómától kért véleményt. Az 1759-ben kelt válasz: Muratori csak a babonaságokat támadja, néze-

tei egyeznek a katolikus tanítással (*Holl*, 1982, 221. o.; a latin kiadásról: *Szelestei*, megjelenés alatt, 2011c).

Mit tartalmazott ez a Muratori-mű, amely oly heves ellenállást váltott ki, hogy pápai vizsgálatnak kellett tisztáznia a szerzőt? A liturgiába beférkőzött hamis és káros áhítatgyakorlatok ellen lépett fel. Hangsúlyozta, hogy a keresztény ember életében a Szentírás és a szentmise központi helyet kell elfoglaljon. A közérthetőség kedvéért a szentmise állandó részeit nemzeti nyelvre fordította. A babonaságok, a szentek túlzó tisztelete ellen érvelt. A reformtörekvések eredményeként Európa-szerte liturgia-közelibb énekek keletkeztek, kialakultak a szentmise cselekményét végigkövető miseénekek és az ún. perikopális olvasmányénekek. Az utóbbiak többsége kántori előadásra készült, nem népéneknek.

Bécsben már az 1770-es években sor került a hagyományos énekeskönyvek felülvizsgálására. Új énekeskönyv (*Katholisches Gesangbuch…*, 1774) és ifjúság számára készített kateketikai énekeskönyv (*Verbesserte, katechetische…*, 1778) jelent meg. Michael Denis nevének feltüntetése nélkül tett közzé új szellemű énekeskönyvet (*Geistliche Lieder…, 1774)*. A megújulást tükrözi Franz Kohlbrenner *(1777)* délnémet területen népszerűvé vált, gyakran kiadott énekeskönyve *is,* benne szintén megtaláljuk a szentmisét végigkísérő éneket. Az egyházi énekköltészet racionalista irányba elmozdulásában kimutatható a protestáns Christian Fürchtegott Gellert hatása, akinek *Geistliche Oden und Lieder* (1757) című kötetének versei evangélikus, sőt katolikus német nyelvű énekeskönyvekre is hatást gyakoroltak. Gellert elismertségét jelzi, hogy az említett jezsuita, Michael Denis (1770) ódát írt halálára.

A reformkatolicizmus megújulási folyamatában helyezhetjük el a Mária Terézia által létrehozott székesfehérvári egyházmegye első püspökének, Nagy Ignácnak a tevékenységét. 1780-ban kiadott társulati imakönyvébe (*Az Oltáriszentséget…*, 1780) még régi énekeket válogatott.[4] 1783-tól tudjuk nyomon követni egy új énekeskönyv összeállítására irányuló törekvését.[5] Október 23-án kelt körlevelében a szentmise részeihez jól illeszkedő miseénekének magyar és német nyelvű, kottával való és kotta nélküli szétküldéséről olvashatunk.[6] Az *Ím arcunkra borulunk/Wir werfen uns darnieder* kezdetű miseénekről van szó, amely bekerült az *Énekek könyvé*be.[7] A német változathoz a fentebb említett bécsi énekeskönyvekben a kötet végén jelentek meg sorszámmal ellátott kottamellékletek.[8] 1784-ben a püspök a törökbálinti plébánosnak horvát nyelvű nyomtatott változatot küldött.[9] Az ének latin változatai gyakoriak magyarországi nyomtatványokban[10] is, az első magyar nyelvű változatot ma az *Énekek könyvé*ből (1785) ismerjük. De már ezt megelőzően terjesztették, hiszen azt 1783 őszén püspöki körlevélhez csatoltan megkapták az egyházmegye plébánosai. Az kizárható, hogy a Nagy Ignác által támogatott *Énekek könyvé*ben nem a szétküldött, már egyházmegyéjében gyakoroltatott változat jelent meg. Mivel a korabeli adatok is amellett szólnak, hogy Ányos Pál fordításáról van szó, Ányos 1782 őszi Székesfehérvárra kerülése után megkaphatta a megbízást a püspöktől énekeskönyv készítésére. Az *Ím arcunkra borulunk* kezdetű miseének magyar változata 1785-ben, imakönyv mellékleteként, Győrött is megjelent[11], később külön kinyomtatva forgalmazták Győrött (*A' szent misének…*, é. n.), Pesten (*A' szent misének…*, 1786)[12] és másutt. Természetesen bekerült Nagy Ignác 1789-ben kiadott imakönyvének *(A' kereszténynek…*, 1789, 106–111. o.) énekei közé is.

Az egyházmegyei énekeskönyvként közreadott *Énekek könyve* bevezető intésében indoklást olvashatunk az új énekeskönyv létrejöttéhez: „a jó énekek fogyatkozása miatt csúfoltatott az isteni szolgálatot illető tisztaság", ezért „szükséges volt az Evangeliom, és Anyaszentegyháznak lelke szerént való énekeket elrendelni", s ezzel a „zur zavar énekek" helyére „istenesebb és lelkiebb" énekeket adni.

A kötet 99 énekének rendje könnyen áttekinthető. Isteni gondviselés – keresztény tudomány – reggeli énekek – a szentmisének részeire alkalmaztatott énekek – énekek

innepekre (megfelelő helyre osztva szentekről szóló énekekkel) – vasárnapi énekek (benne böjti énekek) – estvéli énekek – litániák (Szentháromságról, Oltáriszentségről, Jézus Nevéről, Boldogasszonyról, Szentlélekről, Sz. István királyról, Mindenszentekről) – imádságok. A perikopális olvasmányénekek, az evangéliumi szakaszok elbeszélő hangú, verses homiletikai feldolgozásai a vasárnapok sorrendjében állnak. Az ünnepekre szóló énekek között új fordításban találunk meg néhány régebbi gyűjteményekben is szereplő éneket (*Pange lingua*, *Vexilla regis*, *Stabat mater*, *Te Deum*) (vesd össze: *Szelestei*, 2011a, 2011b).

Már Császár Elemér (1912, 215−219. o.) kiemelte, hogy az énekeskönyvben változatos formájú, jó zenei hatású versek találhatóak, de nem tartalmaz sem kottát, sem nótajelzést. Az énekek jelentős részét átvette Szentmihályi Mihály, aki *Egyházi énekes könyv*ében (Eger, 1797–1798) ad nótajelzést, gyakran áll azonban az énekek előtt a „Saját nótára" megjegyzés. Az átvett énekek szövege néhol, és ez népénekek kiadásakor nem tekinthető kivételnek, jelentősen átalakult. Hasonló módon kerültek át énekek a kéziratos *Egervári énekeskönyv*be (18. század második fele). Nagy Ignác az *Énekek könyvé*ből példányt küldött egyházmegyéje plébániáinak, további 200 példányt szétosztásra buzgóbb híveknek és iskolásoknak.[13] Az énekek egy részét a püspök 1789-ben újra kiadta (*A' kereszténynek ájtatossága…*, 1789).[14] Egy máig élő Szent László-éneket (*Zengd Magyar Nemzetünk / Szent László szentségét*) több kéziratos énekeskönyv tartalmazza, Szentmihályi Mihály is átvette.[15] A *Nyugodj Kisded csendességben…* kezdetű karácsonyi éneket Szili Ernő (2010, nr. 45., csak három strófával) a 21. század elején népi gyűjtésből adta ki.

A kötet miseéneke (*Ím arcunkra borulunk…*) későbbi gyakori kiadások révén közismertté vált, azt a német nyelvű korabeli énekeskönyvek is tartalmazzák. Az olvasmányénekek nem váltak általánosan használtakká, bár hasonló funkcióban eltérő szövegű változatok másutt is előfordulnak. Például Bozóki Mihály énekeskönyvében (*Katolikus kar-béli kótás énekes könyv,* Vác, 1797) és Szentmihályi Mihály énekeskönyvének függelékében.

De vajon hogyan keletkeztek az evangéliumi perikopákat didaktikus versben megszólaltató énekek? Erről a püspök alábbi, a szakirodalomban félreértett sorai tájékoztatnak:

> „…pro singulis dominicis, Festis item quae peculiariora sunt Patriae ex illius diei Evangelii doctrina Cantiones colligeremus easque in Hungaricum Rythmum optimorum quorumque Lyricorum poetarum sensu et iudicio transpositas Hungaricae Ecclesiae servitio devoveremus."[16] („A vasárnapok és Magyarországon kedveltebb ünnepnapok evangéliumi tanításáról szóló énekeket összegyűjtjük és azokat a legjobb költők véleménye és megítélése szerint ritmikailag javítva ajánljuk a magyar egyház szolgálatára.")

Az idézetből az tűnik ki, hogy Nagy Ignác püspök kiváló költőkkel tervezte a különféle helyekről összegyűjtött énekeket jó ritmusú magyar változatokká alakíttatni (fordíttatni). Ezt az egyetlen konkrét adatot sikerült fellelnünk arra nézve, hogy jónevű költők közreműködésével számolt Sélyei Nagy Ignác. A korabeli adatokkal alátámasztható hagyomány szerint az *Énekek könyve* összeállítója Ányos Pál pálos szerzetes volt.

Ányos Pál verseinek az utóbbi évtizedben három kiadása látott napvilágot.[17] Az *Énekek könyve* első darabja, az *Isteni gondviselés* minden eddigi kiadásban szerepel. Batsányi János e vershez az alábbi jegyzetet írta: „Úgy látszik, hogy ez a darab más idegen nyelvből (és, ha nem csalatkozom, németből) van szabadon fordítva…." (*Ányos*, 1798) A *Boldogságos Szűz Máriához* és a *Boldog Lőrinc emlékére írt Ájtatos ének*, mint vitathatatlanul Ányos művei, szintén bekerültek versei közé. Az utóbbi két hazafias/vallásos ének az *Énekek könyvé*ben nem szerepel, azok Ányos saját mondandójának hordozói.

Abafi Lajos két további éneket sorolt Ányos versei közé az *Énekek könyvé*ből: a *Karácson napján*t és a *Kisasszony napján*t.[18] Császár Elemér feltételezte, hogy „az új énekek nagyobb részét maga Ányos szerezte" (*Ányos*, 1907, 14. o.), a szakirodalom azonban máig nem tudta eldönteni minden kétséget kizáróan az énekek szerzőségét.

Ányos Pál művei között sorolja fel az *Énekek könyvé*t az Ányost jól ismerő kortárs, Horányi Elek (1795, 173. o.)[19] *Nova memoriá*jában. Pálóczi Horváth Ádám az *Igaz barát* című versében említi Ányos énekszerző tevékenységét:

Addig is versíró kezed munkájában
Mutasd meg, hogy pap vagy az Isten' házában,
S adj a Szentegyháznak éneklő szájában
Verseket; kiket írsz, 's írtál mostanában.
(idézi: *Császár*, 1912, 207. o.)

Batsányi János Ányos verseinek kiadásakor az *Isteni gondviselés* című filozofikus versnél azt mondja az *Énekek könyvé*ről, hogy „Kinyomtattatott […] a Székes-Fejérvári püspöki megyének Énekes könyvében, melyet nagyobb részint Ányosnak tulajdonítanak…" Batsányi bizonyára a kor gyakorlatát követve mellőzte a „csak" vallásos verseket (mint például Kazinczy Kis János hasonló verseit).

A kutatók véleménye (leggyakrabban Császár Elemérre támaszkodva), hogy Ányost pap-költő barátai (Verseghy Ferenc, Virág Benedek, Kreskay Imre) segíthették az *Énekek könyve* összeállításában. Ehhez azonban a hivatkozott Császár Elemérnek mindössze egyetlen érvet sikerült találnia, az *Ím arcunkra borulunk*... kezdetű népének szövegének Verseghynél való előfordulását. Az Ányossal sokat foglalkozó, verseit kiadó Császár kilenc versről beszél, részekre bontva a miseéneket. Ányos mellett csak ezen ének szerzőjeként/fordító-átdolgozójaként merül fel más személy, Verseghy Ferenc neve.[20] A bizonyítékok azonban nem meggyőzőek. Ha figyelembe vesszük a források időrendjét, továbbá Verseghynek az énekre vonatkozó levelét és később közölt, eltérő fordítású miseénekét, továbbá a latinból vagy németből való fordítást, a verset nem tulajdoníthatjuk Verseghy művének (*Horváth*, 1926, 102−103. o.; *Horváth*, 1928, 273274. o.; *Timár*, 1940, 391−392. o.). Mindezek alapján egyetlen biztos érv sem támogatja azt a Császár (1912, 214. o.) óta tényként kezelt feltételezést, hogy Ányost költő rendtársai segítették az *Énekek könyve* egyes darabjainak megírásával. Természetesen ez nem jelenti azt, hogy a mai értelemben vett szerzője volna Ányos valamennyi éneknek, hiszen több ének (így az *Ím arcunkra borulunk*... kezdetű miseének is) fordítás.[21] Nagy Ignác körlevelének idézett része értelmében másutt esetleg magyar nyelvű „nyersanyag" is Ányos rendelkezésére állt.

Császár (1912, 214. o.) óvatlanul állította, hogy „Olyan ének, amely valamelyik régebbi gyűjtemény darabjának lényeges módosítás nélkül való átdolgozása, mindössze kettő van Ányos könyvében: a *Nagy Tsötörtökön* és *Nagy Pénteken* éneklendők. Forrása mindkettőnek egy-egy régi magyar himnusz, melyek a kódexek korától kezdve majd minden gyűjteményben föllelhetők." „Az *Énekek könyvé*nek mind a két darabja híven követi a Szelepcsényi kiadásában megjelent Cantus Catholici (előttem egyik legkésőbbi, 1738-ban kiadott szerkezete van) illető énekét." Az idézett példák azonban csak a tartalmi egyezésre elegendők, s hogy mennyire tudatos és új, modern fordítási elveknek megfelelő szövegekkel találkozhatunk az *Énekek könyvé*ben, arról másutt már írtam (*Szelestei*, 2011a, 2011b).

Császár (1912, 214. o.) szerint Toldy Ferenc és Szvorényi József „önkényüleg kiragadtak egy-egy éneket a gyűjteményből és azt Ányosnak tulajdonították". Nem fogadta el Gellért Jenő (1895, 18. o.) csoportosítását sem, hanem végül arra az álláspontra helyezkedett, hogy „nem kutatjuk a szerző kilétét s egyéniségének nyilatkozásait, hanem

pusztán mint műalkotásokat vizsgáljuk" az énekeket (*Császár*, 1912, 215. o.). Másutt azt mondja, „csak mint föltevést merjük mondani, hogy az új énekek nagyobb részét maga Ányos szerezte" (*Ányos*, 1907, 14. o.). Felemlíti az énekek többségének epikus jellegét, majd nagy elismeréssel szól az énekek formájáról, azok zengzetességéről, a sorok és strófák változatosságáról, rímelésről („körülbelül száz ének, húsz különböző versformában zeng") (*Császár*, 1912, 215–219. o.).

Az egyházi élet reformjában Nagy Ignác jelentős szerepet szánt az újonnan kiadott, korszerű imádságoknak is. Ezt bizonyítja, hogy egy 1787-ben névtelenül megjelent *Keresztény imádságok* kötet fordítását a szakirodalom a püspöknek tulajdonítja. A kötet már a címlapon elárulja, hogy 1785-ös gráci német nyelvű kiadványból készült. 22 imát tartalmaz. A forrásként megjelent gráci imakönyv *Sammlung verschiedener Gebete* címmel jelent meg 1782-ben, az 1785. évi a harmadik kiadás.[22] Figyelmet érdemelnek az *Énekek könyvé*nek imádságai is, azok sem a hagyományos, népszerű imakönyvek anyagát tartalmazzák.[23] Vajon ki a fordítója az *Énekek könyve* imádságainak? A kész versek és imák összeállításában bizonyára szerepe van a kiadást finanszírozó, s egyéb imakönyveket is kiadó Sélyei Nagy Ignác püspöknek (*Az Oltáriszentséget…*, 1780; *Keresztény imádságok*, 1787; *A' keresztényenek…*, 1789; az utóbbi szerzőségéről: *Fejér*, 1789), (4r.).

Ányos az Énekek könyvében régi, ismert művek esetében új, korszerű fordítást közölt. Az énekeskönyv készülésével kapcsolatban fentebb említettek szerint a kötet további darabjai is lehetnek fordítások, vagy összegyűjtött „nyersanyag" formába öntései. A szerzőség kérdését erre figyelemmel kell megközelítenünk. De Faludi Ferenc ismert verseinek egy része is fordítás. Mindenesetre a versek jól megformáltságával, a Császár Elemér által említett hangzatossággal a magyar költészet történetében is jelentős kötetről van szó, azt mindenképpen be kell illesztenünk Ányos Pál életművébe.

Az *Énekek könyve* hitbuzgalmi énekeinek, azok jelentős részének „csak" fordítója, versbe öntője lehetett Ányos Pál. Az utókor szemében magyarországi viszonyok közt persze 1785-ben még szerzőséggel egyenértékű a legtöbb fordítói tevékenység. Ám mégiscsak különbözik az eredeti mű alkotásától. Ráadásul egyházirodalmi művek esetében a korban szokásos módon már a belletrisztikából kizárt művekről van szó, amelyet legtöbbször maguk a szerzők sem soroltak irodalmi műveik közé, a fejlődéselvű irodalomtörténetekből e művek kimaradtak. Talán ezért nem szerepel a szerző neve a köteten s ezért maradtak ki e hitbuzgalmi énekek Ányos művei közül. (Nem szerepel a szerző neve Michael Denis *Geistliche Lieder* című összeállításán sem.)

Végezetül a fejlődéselvű irodalomtörténet-írás következményeként előállt helyzetre hívom fel újra a figyelmet. Az egyházirodalmi műveknek az irodalmi folyamatból való elhagyása e műveknek a szövegkiadásokból való kihagyását eredményezte. Mivel szövegek nem álltak az érdeklődők (és az eredeti forrásokig vissza nem menő tanulmányírók) rendelkezésére, e kihagyott/kitagadott művek csak korabeli forrásokból ismerhetők meg, gyakran nemcsak a névtelenek, hanem jeles szerzők esetében is. Kimaradtak például Kis János verseinek kiadásából (a kiadó Kazinczy Ferenc, 1814–1815); és 1846-ban, poétai munkáinak közzétételekor Toldy Ferenc is csak mutatványokat közölt belőlük. Kis János vallásos költeményei máig csak a korabeli kiadásokból tanulmányozhatóak. Meglétükre, a magyar költészet történetében játszott szerepükre a gyanútlan olvasó/kutató esetleg

nem is gondol, vagy mint vallásos verseket, jelentéktelennek, a magyar irodalom alakulása szempontjából mellőzhetőknek véli. A kutatások számára mindaddig fennáll ez a helyzet, míg a magyar irodalom történetét az elődeink által felállított fejlődéselvű keretek között és az ebben a mederben készített kiadások alapján tanulmányozzuk.

Jegyzetek

[1] *Egyházi énekeskönyveink reformja 1800 körül* címmel Kolozsvárott a VII. Nemzetközi Hungarológiai Konferencián, 2011 augusztusában tartottam előadást.

[2] A Collegium Germanicum et Hungaricumról, az ott tanult magyarországiakról: *Bitskey*, 1996.

[3] A mű első kiadása megtalálható Nagy Ignác könyveinek 1790. évi jegyzékében: *Della regolata divozione de Cristiani,* Venezia, 1748 (Székesfehérvár, Püspöki Levéltár, Nr. 5893: 8r, nr. 96.).

[4] A kötetben szereplő énekek szerzői: Hajnal Mátyás, Rimay János, Nyéki Vörös Mátyás és Filiczky János.

[5] A székesfehérvári püspökség protocullumából kigyűjtött adatokat idézi *Bárdos*, 1993, 54. o. Szintén a protocullum alapján említi Sélyei püspök ima- és énekeskönyv kiadására irányuló tevékenységét *Németh*, 1977, 74. o. 23. jegyzet; *Németh*, é. n., 82. o.

[6] Bárdos Kornél (1993) művében, és gyakran másutt is a szentmisét végigkísérő ének többes számban szerepel. Ennek az az oka, hogy a szentmise egyes részein énekelt, elkülönített részleteket külön éneknek számítják. Az idézett, Egyházmegyei Levéltárban őrzött forrás (*Acta Episcopatus Albaregalensis*, 4, 1783−1786, 170. o.; 171. o.) szövege: „…ejusmodi Cantilenae exemplaria Ungarica et Germanica lingua sufficienti numero vobis submittimus, quae cum ad singularum Missae partium Mysteria alludat, aptissima censetur, quae communi plebis modulatione cunctorum animos ad tanti Sacrificii Venerationem pie et devote commoveant.”; „Pro qualibet Parochia vobis submittimus duo exemplaria Cantionum, unum cum Nottis, alterum sine Nottis: ex quibus singulus Vestrum quotnam exemplaria habere velit, Cancellariae nostrae significet, ubi juxta isthic andexum precium desideratas canciones accipere poterit. In compactura unum exemplar a d. 4. Sine compactura unum exemplar a d. 2. [Megjegyzés:] His circularibus adnexa fuerunt Exemplaria Hungaricarum et Germanicarum, et quidem pro qualibet Parochia unum exemplar. [A körlevél előtti regsztában:] Submittuntur Exemplaria Cantilenae, quam solam sub Cantatis Sacris canere licitum erit.”

[7] A korabeli német énekeskönyvekben és magyarországi kiadványokban az 1780-as években már több miseének is szerepel. Például a következő jegyzet énekeskönyveiben, vagy: *Gesänge bey…*, 1788.

[8] Német nyelvű szövegváltozatok (Introitusra szóló) incipitjei és dallamtáblái: *Wir werfen uns darnieder – Vor deinem Throne werfen wir…* 1774, 23. o., nr. 28., Melodie Nr. 1.; 25. o., nr. 32., Melodie Nr. 26.; *Verbesserte, katechetische…,* 1778, 31. o., nr. 14. Melodie Nr. 1.; 34. o., nr. 16., Melodie Nr. 14.

[9] *Acta Episcopatus Albaregalensis*, 4, 1783−1786, 242. o.: „Literae Rev. Domino Crysostomo Munier Parocho Török Balinthiensi, quibus Cantilenae, cujus exemplaria Idiomate Hungarico et Germanico Typis excusae jam ante circulariter submitti feceram eo fine, ut diebus Dominicis et Festis sub Cantato Sacro communi plebis modulatione canatur, in Illyricum quoque Idioma transpositae, ac pro commodiori populi devotione Typis vulgatae exemplaria pro Parochianorum suorum usibus deservitura hisce submitto. Illyrico Idiomate Typus excusae, pro usu Parochianorum Török Balinthensium transmittantur.”

[10] A latin változatok (Introitusra szóló) incipitjei, amelyek nem mindig egyeznek strófaszámban, sőt a szentmisének néha több, másutt kevesebb részét kísérik: *Coram Te prosternimur – Prosternimur credentes – Prostrati ante thronum – Prostrati adoramus…* A miseének egymásól eltérő változatainak összehasonlítása elvégzendő feladat. Bizonyára eltérő forrásból fordított Verseghy Ferenc, amikor 1821-ben *Hozzád nagy Isten! járulunk…* kezdősorú átdolgozását létrehozta. A változatok egy részének összevetése: *Tímár*, 1940, 391−392. o.

[11] *Hatodik Pius…*, 1785. Az imakönyv 1784. évi kiadásában (Buda, Királyi Akadémiának betűivel) még nincs benne az ének. A miseének strófaszerkezetét az újabb szakirodalom Kölcsey Ferenc *Hymnus*ának egyházi metrum-előzményei között említi (*Adamik*, 2011, 8. o.).

[12] A forgalmazó a pozsonyi Doll János könyvárus. A cím többes száma ellenére ebben a kötetben is csak az *Ím arcunkra borulunk Énekek könyvé*ből ismert változata szerepel. Weber az ének német változatát is közzétette: *Gesangbüchl zur…*, 1786.

[13] *Protocollum Actorum Episcopatus Albaregalensis*, 1783−1786. 5901. Nr. 4. 373. o. (1785. október 14.) [Megjegyzés:] „His Circularibus adnexa sunt Exemplaria Cantilenae Hungaricae, pro qualibet Ecclesia, in qua populus Hungaricus convenit, unum exemplar, praeterea pro singulis Districibus, et quidem pro Alba Regalensi 42, pro Csákváriensi 49, Bicskensi 11, Váálensi 19, Adonyensi 53, Insulano 5, Superiori Budensi 15, Inferiori Budensi 6, universim 200 exemplaria inter fideles distribuenda submissa sunt.”

[14] Sélyei Nagy Ignác püspök egyházszervező tevékenységéről és ennek szolgálatában kiadott műveiről más alkalommal részletesebben szólok. Most annyit jegyzek meg, hogy az 1780-ban az Oltáriszentség Társulat tagjainak közzétett imakönyvben található fentebb említett énekválogatását 1789-ben az *Énekek könyvé*nek énekeivel frissítette. Az újra közölt énekek:

	Énekek könyve, 1785	*A' Keresztényeknek ájtatossága, 1789*
Reggeli ének	30	18
Ím arcunkra borulunk	37	106
Estvéli ének	211	237
Ének Nagypénteken	129	250
Ének a Szentlélekről	148	304
Karácsony napján	82	339
Újesztendő napján	46	340
Áldozócsütörtökön	127	343
Szentháromság napján	152	347
Nagyboldogasszony napján	69	348
A megholt híveknek emlékezete	76	349
Az Egyház napján	164	350
Lelki dicséret, I-II.	15	351
Te Deum	282	369

[15] Az *Énekek könyve* egyéb énekei is elterjedhettek, különösen akkor, ha Szentmihályi Mihály népszerű énekeskönyvébe bekerültek.

[16] *Protocollum* (lásd 30. jegyzet), 1783−1786, 373. o.

[17] Megbízható kiadás: *Jankovics* és *Schiller*, 2008. További kiadások: *Ányos*, 2006, 2009. Az utóbbi két kiadás nagyon sok problémát vet fel.

[18] „Felveendőnek tartottam végre a »Karácson napján« és »Kisasszony napján« című két énekét, melyek egyikét Toldy Ferenc (Irodalomtörténeti Olvasókönyv I. köt.), másikát pedig Szvorényi József (Irodalmi szemelvények II. köt.) közöltek a székesfehérvári énekeskönyvből." (*Ányos*, 1875, 4. o., a kiadás előszavából)

[19] Odas sacras ad maius pietatis incrementum publici iuris fecit Ignatius Nagy Alba-Regalensis Praesul XIII. Novembris Anno 1789 e vivorum numero ereptus. Audimus haec omnia ex amicorum litteris cum plurimis adhuc in manuscripto deli¬tescentibus praelo subiicienda publicam hominum lucem subitura. Faxint Superi, ut popu¬lares voti compotes fiant.

[20] Császár Elemér és Madarász Flóris Verseghy verseinek kiadásakor a kötet függelékébe felvették e Verseghynek tulajdonított vers(ek)et (*Verseghy*, 1910).

[21] NB. A kutatás eddig csak nagyon kevés figyelmet fordított a kötet verseire.

[22] Az 1782. évi kiadást (Példány: OSZK, Mor. 5036e. Graz, mit V. Widmanstättenschen Schriften, 1782) hasonlítottuk össze a magyar fordítással. A 22 ima közül csak négy nem található meg a gráci imakönyvben, ott viszont három más ima is szerepel. (Grácban gyakran megjelent a *Sammlung verschiedener Gebete* című kötet, a *Keresztény imádságok* fordítója esetleg a címlapján említett 1785. évi gráci kiadásban már fellelte ezen imákat is. Sikerült még 1788. évi kiadást is megnézni. Ebben a bővített kiadásban már valamennyi magyarra fordított ima megtalálható.)

[23] Az *Énekek könyve* imádságainak a korabeli imádságokhoz való viszonyának tisztázása szintén elvégzendő feladat.

Irodalomjegyzék

A' kereszténynek ájtatossága, és hitbéli tanusága, mellyben rövideden meg-magyaráztatik minden, a'mi az idvességre szükséges. (1789) Landerer, Pozsony.

A' szent misének minden részeihez alkalmaztatott énekek. (1786) Wéber Simon Péter, Pozsony.

A' szent misének minden részeihez alkalmaztatott ének. (é. n.) Győr.

Adamik Tamás (2011): Kölcsey: Himnusz; korok és értelmezések. *Magyartanítás*, 1. sz. 8.

Az Oltáriszentséget szüntelen imádó Ájtatos Társaság a Székesfehérvári Püspökségben. (1780) Royer, Pest.

Ányos Pál (1798): *Munkáji*. Béts.

Ányos Pál (1875): *Költeményei.* Bővített új kiadás. Aigner Lajos, Budapest.

Ányos Pál (1907): *Versei*. Budapest.

Ányos Pál (2006): *Összes költeménye.* Elektronikus kiadás. Mercator Elektronikus Könyvkiadó, Szentendre.

Ányos Pál (2009): *Összes költeménye, 1756–1784.* Budapest.

Bárdos Kornél (1993): *Székesfehérvár zenéje, 1688−1892.* Akadémiai Kiadó, Budapest.

Bitskey István (1996): *Hungariából Rómába. A Collegium Germanicum Hungaricum és a barokk művelődés.* Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.

Császár Elemér (1912): *Ányos Pál (1756−1784).* Budapest.

De recta hominis christiani devotione opus … Lamindi Pritanii seu ... Ludovici Antonii Muratorii, ... nunc primum ex Italico sermone in Latinum opera Bernardi Lamae conversum. (é. n.) Ex typ. Kaliwodiano, Viennae Austriae.

Denis, M. (1770): *Auf Gellerts Tod, gesungen im Winter 1769.* Trattner, Wien.

Egervári énekeskönyv. (18. század második fele) Egyházmegyei Könyvtár, Szombathely. Mikrofilm: OSZK FM_1/2193.

Énekek könyve szükséges litániákkal és imádságokkal a' Magyar Keresztény Katolika Anyaszentegyház szolgálatjára Székes Fejérvári Püspökségben. (1785) Landerer, Pest.

Fejér György (1789): *Méltóságos és Fő Tisztelendő Nagy Ignátz úrnak, Székes Fejérvár első püspökének* […] *emlékezete.* Landerer, Pozsony.

Geistliche Lieder zum Gebrauche der hohen Metropolitankirche bey St. Stephan in Wien und des ganzen Wienerischen Erzbistums. (1774) Wien.

Geistliche Oden und Lieder (1777) Leipzig [Lényeges, hogy Lipcsében jelent meg!]

Gellért Jenő (1895): *Ányos Pál.* Budapest. (Klny. a Bp. IV. ker. főreáliskolai értesítőből, 1894/1895, 3−63.)

Gesangbüchl zur heiligen Messe und Predigt. (1786) Weber, Preßburg.

Gesänge bey der heiligen Messe… (1788) Mit Sulzerischen Schriften, Schemnitz.

Hatodik Pius római pápától ki-adattatott Imádságos könyvetske… Ezekhez ragasztatik ama' nem régen ki-nyomtattatott új Ének, melly a' Szent Misének minden részeihez alkalmaztatott. Magyarra fordittatott a' tihanyi klastromban. Találtatik Miller Jakab maradékinál. (1785) Streibig, Győr.

Holl, B. (1982): *Lo sviluppo del pensiero teologico alla luce del patrimonio librario del clero cattolico ungherese del primo periodo dell'Illuminismo.* In: *Venezia, Italia, Ungheria fra Arcadia e Illuminismo − Rapporti Italo-Ungheresi dalla presa di Buda alla Rivoluzione Francese a cura di Béla Köpeczy, Péter Sárközy.* Akadémiai Kiadó, Budapest.

Horányi, Alexius (1795): *Nova memoria Hungarorum et provincialium scriptis editis notorum.* I. Pest.

Horváth Konstantin (1926): Ki írta az „Im arcunkra borulunk" miseéneket? *Irodalomtörténeti Közlemények*, 102−103.

Horváth Konstantin (1928): Verseghy Ferenc néhány ismeretlen verse. *Irodalomtörténeti Közlemények*, 273−274.

Jankovics József és Schiller Erzsébet (2008, szerk.): *„Higgy, remélj, szeress!" Ányos Pál versei, szépprózai írásai és levelei.* Művészetek Háza, Veszprém.

Katholisches Gesangbuch, auf allerhöchsten Befehl Ihren k. k. ap. Majestät Maria Theresia zum Druck befördert. (1774) Wien.

Keresztény imádságok. (1787) Pozsony.

Kohlbrenner, F. S. von (1777): *Der heilige Gesang zum Gottesdienste in der römisch-katholischen Kirche.* Landshut.

Lamindus Britaniusnak, vagy Muratorius Lajos Antalnak ... a keresztény embernek valóságos áhítatosságáról költ munkája. (1763) Bauer, Eger.

Németh László (1977): Sélyei Nagy Ignác, 1777−1789. In: *A Székesfehérvári Egyházmegye jubileumi névtára.* Székesfehérvár.

Németh László (é. n.): *A székesfehérvári egyházmegye kialakulása (1688−1777) és első püspöke Sélyei Nagy Ignác (1777−1789).* In: *Székesfehérvár évszázadai.* IV. Székesfehérvár.

Szelestei N. László (2010): Áhítati irodalom és irodalomtörténeti kánon. In: Gáborjáni Szabó Botond (szerk.): *Hagyomány, egység és korszerűség. Az Egyházi Könyvtárak Egyesülése 2009. november 10-i jubileumi konferenciájának előadásai.* EKE, Debrecen. 31–38.

Szelestei N. László (2011a): Himnuszfordítások Ányos Pál Énekek könyve című kötetéből. In: Imre Mihály (szerk.): *Eruditio, virtus et constantia. Tanulmányok a 70 éves Bitskey István tiszteletére.* I. Egyetemi Kiadó, Debrecen. 281–291.

Szelestei N. László (2011b): Két 18. század-végi Te Deum. In: Kecskeméti Gábor és Tasi Réka (szerk.): *Bibliotheca et Universitas. Tanulmányok a hatvanéves Heltai János tiszteletére.* Miskolc, Miskolci Egyetem BTK, Magyar Nyelv- és Irodalomtudományi Intézet, 2011, 359−366.

Szelestei N. László László (2011c): *Klimo György püspök szerepe Ludovico Antonio Muratori műveinek magyarországi terjesztésében. In: Klimo György püspök és kora. Egyház, művelődés, kultúra a 18. században.* Szerk. Pohánka Éva, Szilágyi Mariann. Pécsi Tudományegyetem Egyetemi Könyvtára. Pécs. 70–85.

Szentmihályi Mihály (1797–1798): Egyházi énekes könyv […], I–I. Eger.

Szili Ernő (2010, szerk.): *Az egyházi év népénekei.* Nova.

Timár Kálmán (1940): Verseghy vagy Ányos miseéneke? *Irodalomtörténeti Közlemények*, 391−392.

Verbesserte, katechetische Gesänge, welche nun nach der Ordnung und dem Inhalte des für die k. k. Staaten vorgeschriebenen Katechismus sind abgeändert worden. Nebst einem Anhange von Liedern zu der heiligen Messe und Segen. (1778) Wien.

Verseghy Ferenc (1910): *Kisebb költeményei.* Budapest.

Wir werfen uns darnieder – Vor deinem Throne werfen wir… Katholisches Gesangbuch (1774).